

MAREK PODKOWSKI

Uniwersytet Wrocławski

Wybór zarządu gminy wiejskiej w Wielkopolsce po uchwaleniu ustawy scaleniowej z 1933 roku

1. Wstęp

W momencie wejścia w życie ustawy z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego¹ dużym zmianom zostały poddane przepisy o organach zarządzających. W gminach wiejskich przyjęto dla nich nazwę: zarząd gminny. W Wielkopolsce oraz na Kresach Wschodnich funkcjonowały te organy przed wejściem w życie wspomnianej ustawy, a w innych dzielnicach zaczęto dopiero je wprowadzać. Zarząd gminy w gminach wiejskich był organem zarządzającym i wykonawczym. Na jego czele stał wójt, który był wybierany przez radnych gminnych w głosowaniu tajnym. Należy tutaj podkreślić, że do tej pory w Wielkopolsce na czele jednowioskowych gmin stali sołtysi. Oprócz wójta w skład zarządu gminnego wchodził podwójci oraz ławnicy. Liczba ławników była uzależniona od liczby mieszkańców w gminie i wynosiła dwóch w gminach wiejskich do 10 000 mieszkańców bądź trzech w gminach wiejskich powyżej 10 000 mieszkańców. Kadencja zarządu gminy wiejskiej trwała 5 lat, z tym że zawodowi członkowie zarządu gminy wybierani byli na 10 lat².

Utworzenie nowych zarządów gminnych nie było możliwe od razu, gdyż najpierw trzeba było stworzyć nowe gminy wiejskie, a na to ustawa scaleniowa przeznaczyła 18 miesięcy od wejścia w życie ustawy. W tym czasie działa-

¹ Dz.U. RP z 1933 r. nr 35, poz. 294.

² Por. J. Senkowski, *Administracja i samorząd w Polsce w latach 1918–1939*, „Gospodarka i Administracja Terenowa” 1969, nr 1, s. 19.

ły dotychczasowe gminy wiejskie, obszary dworskie i wójtostwa³. Dopiero po tym okresie odbyły się wybory i nastąpiło ukonstytuowanie się nowych zarządów gminnych.

Kwestię wyborów zarządu gminnego, tj. wójta, podwójciego i ławników regulowało rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 6 grudnia 1934 r. w sprawie regulaminu wyborczego do zarządu gminnego na obszarze województw: krakowskiego, lwowskiego, pomorskiego, poznańskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego⁴. Pierwsze wybory zarządów gminnych na obszarze Wielkopolski pod rządami tego rozporządzenia i ustawy „scaleniowej” odbyły się w 1935 r.

Wybory członków zarządu gminnego zarządzał starosta powiatowy, któremu z tego tytułu przysługiwał ogólny nadzór nad przeprowadzeniem wyborów⁵. Mógł on dokonywać inspekcji czynności wszystkich komisji wyborczych oraz organów gminy w sprawach wyborczych, badać tok prac na miejscu lub zażądać nadesłania sobie odnośnych akt. Sołtys (wójt) obowiązany był udzielać wszelkiej pomocy i wyjaśnień w czasie inspekcji. Poza tym przedstawiciele starosty mogli być obecni na posiedzeniach komisji wyborczych i żądać informacji w toku prac⁶. W zarządzeniu o wyborach starosta powiatowy podawał dzień zarządzenia wyborów, termin zebrania wyborczego, nazwisko przewodniczącego komisji wyborczej oraz liczbę ławników przypadającą na daną gminę.

Członków zarządu gminnego (wójta, podwójciego i ławników) wybierali radni gminni na specjalnie w tym celu zwołanym zebraniu wyborczym. Na podstawie tego zarządzenia sołtys przy przeprowadzaniu pierwszych wyborów członków zarządu gminnego, a przy kolejnych wyborach wójt, zawiadamiał wszystkich radnych o miejscu, dniu i godzinie zebrania wyborczego. Podawał także cel zebrania, liczbę ławników, których należało wybrać, oraz nazwisko przewodniczącego komisji wyborczej. Zawiadomienie o terminie wyborów musiało być dostarczone radnym na piśmie na co najmniej sześć dni przed terminem zebrania za potwierdzeniem odbioru⁷. Wybory nie mogły być zarządzane w czasie pilnych robót polnych oraz w dniach uroczystych świąt⁸.

³ W. Dalbor, *Nowy ustrój samorządu w województwach poznańskim i pomorskim*, Poznań 1933, s. 7.

⁴ Dz.U. RP z 1934 r. nr 108, poz. 960.

⁵ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP) O/ Konin, Akta gmin powiatu tureckiego, gmina Tuliszków, sygn. 241, s. 8.

⁶ S. Podwiński, J. Chylewski, *Jak wybierać radnych gminnych i członków zarządu gminnego (wójta, podwójciego i ławników)*, Warszawa 1934, s. 32.

⁷ Do okresu tego nie wliczano dnia zawiadomienia i dnia zebrania wyborczego.

⁸ Z wyznania rzymskokatolickiego do świąt tych zaliczano: Nowy Rok, Trzech Króli, Oczyszczenie Najświętszej Marii Panny, Popielec, Wielkanoc (6 dni: Wielki Czwartek, Piątek, Sobota i 3 dni świąt), Wniebowstąpienie Pańskie, Zesłanie Ducha Świętego (dwa dni), Boże Ciało, św. Piotra i Pawła, Wniebowzięcie N.M.P., Wszystkich Świętych, Dzień Zaduszny, Niepokalane Poczęcie N.M.P. i Boże Narodzenie (3 dni). Dla wyznania ewangelickiego uroczystymi świątami

W celu przeprowadzenia wyborów członków zarządu gminnego tworzono komisję wyborczą, złożoną z przewodniczącego i dwóch członków. Przewodniczącego komisji mianował starosta powiatowy, a członków powoływał przewodniczący spośród obecnych na zebraniu wyborczym radnych. Przewodniczącym komisji wyborczej mogła być również osoba spoza grona radnych. Nie można było jednak łączyć kandydatury na członka zarządu gminnego z funkcją przewodniczącego lub członka komisji wyborczej w tej samej gminie. Wszelkie uchwały komisji wyborczej zapadały większością głosów.

Przewodniczący komisji wyborczej przed wyborami sporządzał wykaz radnych w układzie alfabetycznym. Do ważności wyborów wymagana była obecność więcej niż połowy ustawowej liczby radnych. W przypadku braku *quorum* w wyborach w roku 1935 sołtys, a w następnych wójt, na zarządzenie przewodniczącego komisji wyborczej zwoływał ponownie zebranie wyborcze. Musiało się ono odbyć najpóźniej w ciągu siedmiu dni od pierwszego zebrania. Gdy na powtórne zebranie również nie przybyła wymagana większość, przewodniczący komisji wyborczej stwierdzał niedokonanie wyboru, o czym bezzwłocznie donosił staroście powiatowemu. Ten nakazywał przeprowadzenie ponownych wyborów w ciągu 14 dni, a gdyby i w tym terminie wybór nie doszedł do skutku — starosta sam powoływał przełożonego gminy. Rada gminy mogła jednak dokonać wyboru zarządu gminnego w każdym czasie. W ten sposób powołany przełożony gminy sprawował zarząd w sprawach niewymagających uchwał kolegiального zarządu gminnego⁹. W sprawach niecierpiących zwłoki, dla uniknięcia szkody, jakiej mógłby doznać interes państwa lub gminy, przełożony zobowiązany był wydać decyzję w zastępstwie kolegium. Przepisy prawne stwarzały również możliwość rozwiązania rady gminnej, gdy wskutek bezczynności bądź nieudolnego lub niedbałego wykonywania ciężących na niej zadań narażała związek samorządowy na straty materialne bądź też powodowała w gospodarce samorządowej istotne nieprawidłowości. Bez wątplenia pod ten przepis można podciągnąć bierne zachowanie radnych gminnych i nieprzybycie na zebranie wyborcze.

Radni gminni wybierali najpierw wójta, potem podwójciego i ławników. Wybory członków zarządu gminnego były tajne i odbywały się za pomocą kart do głosowania i kopert koloru białego. Koperty do głosowania były ostemplowane pieczęcią starosty powiatowego i musiały mieć jeden kształt, kolor i gatunek papieru.

były ponadto Pięćdziesiątnica (św. Trójca) i Święto Reformacji, a dla prawosławnego były nimi: Obrzezanie Pańskie, św. Jowa Poczajowskiego, Jana Chrzciciela. W wyznaniu greckokatolickim do świąt uroczystych należały: Zwiastowanie N.M.P., Przemienienie Pańskie, Narodzenie N.M.P., Podniesienie Krzyża; w mojżeszowym: Pesach (dwa dni — pierwsze uroczyste świąt wielkanocnych), Pesach (dwa dni — ostatnie uroczyste świąt wielkanocnych), Zielone Świątki (dwa dni), Nowy Rok (dwa dni), Dzień Sądny, Uroczyste Święta Szałasów (dwa dni), Symchus Tora.

⁹ § 18 rozporządzenia II Ministra Spraw Wewnętrznych z 15 grudnia 1933 r. w sprawie wykonania ustawy o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (Dz.U. RP nr 100, poz. 769).

Przed rozpoczęciem wyborów przewodniczący komisji wyborczej stwierdzał, czy jest obecna wymagana liczb radnych i odczytywał wyborcom odpowiednie przepisy regulaminu wyborczego do zarządu gminy¹⁰. Następnie wzywał zebranych przy wyborach wójta, podwójciego i dwóch ławników do zgłaszania kandydatów, a przy wyborach trzech ławników — do zgłaszania list kandydatów, wyznaczając w obu wypadkach co najmniej piętnastominutowy czas na zgłoszenie.

Przed przystąpieniem do głosowania komisja wyborcza sprawdzała, czy urna wyborcza jest pusta, po czym ją zamykała. Głosowanie odbywało się w ten sposób, że przewodniczący komisji wyborczej odczytywał wykaz radnych w porządku alfabetycznym, a radni po wywołaniu ich nazwiska podchodzili do stołu i po otrzymaniu od przewodniczącego karty oddawali głos na danego kandydata lub listę kandydatów przez zaznaczenie tego na karcie, następnie wkładali kartę do koperty i oddawali przewodniczącemu komisji, który w obecności wyborcy wrzucał ją do urny. Oddanie głosu przewodniczący zaznaczał w wykazie radnych¹¹.

Po oddaniu głosów przez zebranych przewodniczący komisji wyborczej pytał się zebranych, czy wszyscy już głosowali i uprzedzał, iż głosowanie zostanie zamknięte. Po zamknięciu głosowania komisja wyborcza ustalała liczbę oddanych głosów. Polegało to na tym, że przewodniczący wyjmował z urny wyborczej koperty, liczył je i porównywał ich liczbę z liczbą wyborców, która oddała głos według wykazu radnych. Gdy powyższe liczby nie były jednakowe, zaznaczano to w protokole wyborczym z podaniem przyczyn, które ewentualnie wyjaśniały powyższą niezgodność¹². Następnie przewodniczący wyjmował z kopert karty do głosowania i odczytywał ich treść, a członkowie komisji wyborczej wpisywali do jednej karty głosy oddane ważnie na poszczególnych kandydatów przy wyborach wójta, podwójciego i dwóch ławników, a do drugiej głosy oddane ważnie na poszczególne listy kandydatów przy wyborach trzech ławników. W trakcie odczytywania karty do głosowania przewodniczący komisji wyborczej badał jej ważność. O nieważności karty do głosowania decydowała jednak cała komisja wyborcza i od jej decyzji nie było odwołania. Do obowiązków przewodniczącego należało czuwanie nad zapewnieniem porządku w czasie wyborów. Realizując to uprawnienie, mógł on zarządzić usunięcie z lokalu wyborczego osób, które zakłócały spokój.

2. Wybór wójta

Kandydatów na wójta zgłaszano na piśmie lub ustnie do protokołu, przy czym zgłoszenie takie musiało zawierać nazwisko tylko jednego kandydata i musiało

¹⁰ Dz.U. RP z 1934 r. nr 108, poz. 960.

¹¹ APP, Akta gmin powiatu nowotomyskiego, gmina Lwówek, sygn. 411.

¹² S. Podwiński, J. Chylewski, *op. cit.*, s. 35.

być podpisane lub zgłoszone przez co najmniej $\frac{1}{4}$ ustawowej liczby radnych¹³. Zgłoszenia mógł dokonać tylko obecny na zebraniu wyborczym radny. Każdy obecny radny mógł podpisać lub zgłosić tylko jednego kandydata. Również radny, który chciał kandydować na wójta, mógł zgłosić swoją osobę. W wypadku podpisania przez radnego dwóch lub więcej zgłoszeń jego podpisy na wszystkich zgłoszeniach były nieważne. W zgłoszeniu należało wymienić imię, nazwisko, wiek i miejsce zamieszkania kandydata. Każdy z kandydatów musiał oświadczyć, że zgadza się na wystawienie jego kandydatury, posiada prawo wybieralności oraz zapoznał się z treścią przepisów art. 8 i 9 ustawy scaleniowej¹⁴. Mógł to uczynić przez podpisanie deklaracji na piśmie bądź przez oświadczenie ustne na zapytanie przewodniczącego komisji wyborczej, co należało zaznaczyć w protokole wyborczym.

Kandydatem na wójta niezawodowego mógł być każdy obywatel polski bez względu na płeć, który ukończył do dnia zarządzenia wyborów 30 lat i posiadał prawo wybieralności do jakiegokolwiek rady gminnej na obszarze państwa. Z kolei kandydat na wójta zawodowego oprócz wyżej wymienionych warunków musiał być powołany na to stanowisko uchwałą rady gminnej, zatwierdzoną przez władzę nadzorczą. Ponadto na stanowiska wójtów zawodowych mogły być powołane tylko osoby, które posiadały kwalifikacje określone przez Ministra Spraw Wewnętrznych¹⁵. Do nich zaliczano wykształcenie co najmniej w zakresie gimnazjum lub szkoły zawodowej stopnia gimnazjalnego w myśl art. 21 i 29 ustawy z 11 marca 1932 r. o szkolnictwie wyższym¹⁶ lub wykształcenie według zasad obowiązujących przed wejściem w życie powyższej ustawy w zakresie co najmniej sześciu klas szkoły średniej ogólnokształcącej, bądź wykształcenie równorzędne. Jednak w okresie przejściowym do 1 stycznia 1936 r. od powyższych wymagań określonych przez Ministra Spraw Wewnętrznych były zwolnione osoby, które wykazały się wykształceniem w zakresie co najmniej publicznej szkoły podstawowej oraz sześcioletnią pracą na stanowisku sekretarza rady powiatowej, inspektora samorządu gminnego, wójta, burmistrza, sekretarza gminy i które ukończyły z wynikiem dobrym trzymiesięczny kurs administracji samorządowej, uznany za wystarczający przez Ministra Spraw Wewnętrznych. Postanowienia te stosowano do wójtów zawodowych, którzy zajmowali jedno z wymienionych stanowisk bezpośrednio przed powołaniem ich na stanowisko wójtów zawodowych. Osoby te mogły być powołane na stanowisko wójta zawodowego również na następne kadencje¹⁷.

¹³ Archiwum Państwowe w Lesznie (dalej: APL), Akta gmin powiatu leszczyńskiego, gmina Leszno, sygn. 128.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 31 stycznia 1934 r. w sprawie kwalifikacji kandydatów na wójtów zawodowych (Dz.U. RP nr 13, poz. 108).

¹⁶ Dz.U. RP nr 38, poz. 389.

¹⁷ *Ibidem*.

W tych gminach, w których był ustanowiony wójt zawodowy, a nie było sekretarza gminnego, gdyż były to gminy wiejskie liczące poniżej 5000 mieszkańców i nie było obowiązku ustanawiania stanowiska sekretarza gminnego, wójt zawodowy musiał zdać egzamin przewidziany dla sekretarzy gminnych.

Po zgłoszeniu kandydatów komisja wyborcza badała, czy zgłoszenia były prawidłowe i czy zgłoszeni kandydaci posiadali prawo wybieralności¹⁸. W razie stwierdzenia braków lub wad, mogących spowodować nieważność zgłoszenia, przewodniczący komisji wyborczej zwracał się do zgłaszających, wymieniając im stwierdzone braki formalne i wyznaczając odpowiedni termin na ich usunięcie. W przypadku nieusunięcia w wyznaczonym terminie braków lub wad, komisja wyborcza stwierdzała nieważność zgłoszenia. Decyzja w tej sprawie była odnotowywana w protokole i nie było od niej odwołania. Po zgłoszeniu kandydatury nie można było już jej zmienić, gdyż powodowało to nieważność zgłoszenia. Komisja wyborcza ustalała następnie listę ważnie zgłoszonych kandydatów, a przewodniczący ogłaszał ją zebraniem. Każdy z wyborców oddawał głos tylko na jednego z ważnie zgłoszonych kandydatów, zarówno w pierwszym głosowaniu, jak i w wyborach uzupełniających. Polegało to na tym, że wyborca wpisywał na karcie do głosowania imię i nazwisko kandydata.

Nieważne były karty do głosowania włożone do nieostemplowanych urzędowo kopert, karty koloru innego niż białe, karty niewypełnione, zawierające więcej niż jedno nazwisko kandydata. Ponadto nieważne były karty zawierające oprócz imion i nazwiska dopiski (znaki pisarskie nie powodowały nieważności) oraz karty nieczytelne lub niewskazujące na jednego z ważnie zgłoszonych kandydatów¹⁹. Wymienianie imienia kandydata było tylko wówczas niezbędne, gdy było kilku kandydatów o tym samym nazwisku, a w razie zgłoszenia dwóch lub więcej kandydatów o tym samym nazwisku i imieniu należało podać imiona rodziców lub wykonywany zawód. W razie znalezienia w kopercie dwóch lub więcej kart do głosowania o różnej treści, komisja wyborcza uznawała za nieważne wszystkie znajdujące się w kopercie karty. Skreślenie nazwiska i dopisanie innego nie powodowało nieważności karty do głosowania.

Komisja wyborcza uznawała za wybranego na wójta tego spośród ważnie zgłoszonych kandydatów, który uzyskał ponad połowę ważnych głosów ustawowej liczby radnych. Gdy żaden z kandydatów nie uzyskał wymaganej liczby głosów, komisja przeprowadzała drugie głosowanie (ściślejsze). W tym głosowaniu wyborca mógł głosować tylko na jednego z dwóch ważnie zgłoszonych kandydatów, którzy w pierwszym głosowaniu uzyskali najwięcej ważnych głosów. W razie równości głosów o skreśleniu decydował głos wyciągnięty przez przewodniczącego komisji wyborczej.

¹⁸ APP, Akta gmin powiatu nowotomyskiego, gmina Lwówek, sygn. 411.

¹⁹ S. Podwiński, J. Chylewski, *op. cit.*, s. 37.

Jeżeli w drugim głosowaniu żaden z kandydatów nie uzyskał ponad połowy głosów ustawowej liczby radnych, przeprowadzano trzecie głosowanie²⁰. W trzecim głosowaniu wyborca mógł głosować tylko na kandydata, który uzyskał w drugim głosowaniu większą liczbę głosów (w razie równości głosów o skreśleniu decydował głos wyciągnięty przez przewodniczącego komisji wyborczej). Gdy w trzecim głosowaniu kandydat nie uzyskał wymaganej liczby głosów, komisja wyborcza stwierdzała niedokonanie wyboru, o czym przewodniczący komisji wyborczej informował starostę powiatowego. Ten nakazywał przeprowadzenie wyboru w terminie dwutygodniowym, a gdy również wtedy wybór nie doszedł do skutku, starosta powoływał na to stanowisko tymczasowego przełożonego gminy. Te same uprawnienia miał starosta, gdy zgłoszono ważne tylko jednego kandydata, a ten nie otrzymał w pierwszym głosowaniu wymaganej większości²¹. Gdy zgłoszono dwóch kandydatów i żaden z nich nie otrzymał w pierwszym głosowaniu wymaganej liczby głosów, przeprowadzano drugie głosowanie, w którym głosowano tylko na tego kandydata, który otrzymał w pierwszym głosowaniu więcej głosów. Gdy w drugim głosowaniu kandydat nie otrzymał ponad połowy głosów ustawowej liczby radnych, komisja stwierdzała niedokonanie wyboru i, podobnie jak poprzednio, dalsze czynności podejmował starosta²².

3. Wybór podwójciego

Podwójciego w gminach wiejskich wybierano w analogiczny sposób jak wójta²³. Miały więc przy wyborach zastosowanie te same przepisy regulaminu wyborczego co przy wyborach wójta. Wybory podwójciego odbywały się w tym samym dniu co wybory wójta, bezpośrednio po jego wyborze. Kandydat na podwójciego musiał ponadto zapoznać się ze wskazanymi przepisami ustawy scaleniowej. Musiał on prezentować takie same kwalifikacje, jakie wymagane były od kandydata na wójta niezawodowego, a więc musiał być obywatelem polskim, mieć skończone 30 lat, posiadać prawo wybieralności do jakiegokolwiek rady gminnej na obszarze państwa oraz władać językiem polskim. Ponadto nie można było powołać podwójciego zawodowego, gdyż według ustawy scaleniowej podwójci we wszystkich gminach mieli charakter niezawodowych członków zarządu gminnego²⁴.

²⁰ *Ibidem*, s. 38.

²¹ W tym przypadku drugiego głosowania nie przeprowadzano.

²² S. Podwiński, J. Chylewski, *op. cit.*, s. 38.

²³ APL, Akta gmin powiatu leszczyńskiego, gmina Leszno, sygn. 128.

²⁴ APP, Akta gmin powiatu nowotomyskiego, gmina Lwówek, sygn. 411.

4. Wybór ławników

Ławnikiem mógł być każdy obywatel polski bez względu na płeć, który do dnia zarządzenia wyborów ukończył 30 lat i posiadał prawo wybierania na terenie danej gminy do organów ustrojowych związków samorządowych bez względu na to, czy był radnym gminnym, czy też nim nie był. W gminach wiejskich liczących do 10 000 mieszkańców radni wybierali dwóch ławników, a w gminach liczących powyżej 10 000 mieszkańców wybierano trzech ławników. Liczbę ławników wybieranych w gminie określał starosta powiatowy²⁵.

Wybór dwóch ławników

Zgłaszanie kandydatów na ławników odbywało się na zebraniu wyborczym ustnie do protokołu lub na piśmie. Zgłoszenie musiało zawierać nazwiska najwyżej dwóch kandydatów i być podpisane lub zgłoszone przez co najmniej $\frac{1}{4}$ ustawowej liczby radnych²⁶. Każdy z wyborców mógł podpisać lub podać ustnie tylko jedno zgłoszenie²⁷. Zgłoszenie mógł podpisać również kandydat, o ile był radnym. W przypadku podpisania przez radnego kilku zgłoszeń jego podpisy na wszystkich zgłoszeniach stawały się nieważne. Zgłoszenie musiało zawierać imię i nazwisko, wiek oraz miejsce zamieszkania kandydata. Ponadto kandydat na ławnika musiał oświadczyć, że zgadza się na wystawienie jego kandydatury, posiada prawo wybieralności oraz zapoznał się z treścią wskazanych przepisów ustawy scaleniowej²⁸.

Komisja wyborcza badała, czy zgłoszeni kandydaci posiadają prawo wybieralności i czy zgłoszenia kandydatów na ławników są prawidłowe. W przypadku stwierdzenia braków przewodniczący komisji zwracał się do zgłaszających, aby we wskazanym terminie usunęli braki. W wypadku nieusunięcia braków w wyznaczonym terminie komisja wyborcza stwierdzała nieważność zgłoszenia. Zmiana kandydatury już po podpisaniu zgłoszenia powodowała nieważność zgłoszenia. Decydowała o tym komisja wyborcza, od której decyzji nie było odwołania. Następnie komisja wyborcza ustalała listę ważnie zgłoszonych kandydatów na ławników²⁹.

Każdy z wyborców mógł oddać głos w czasie każdego głosowania tylko na jednego z ważnie zgłoszonych kandydatów. Tak samo jak w przypadku wyborów wójta, te same braki lub źle wypełnione karty do głosowania powodowały ich nie-

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ APL, Akta gmin powiatu leszczyńskiego, gmina Leszno, sygn. 128.

²⁷ APP, Akta gmin powiatu nowotomyskiego, gmina Lwówek, sygn. 411.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

ważność³⁰. W wypadku zgłoszenia ważne tylko jednego lub dwóch kandydatów głosowanie nie odbywało się, a ławnikami zostawali ważne zgłoszeni kandydaci.

Za wybranych ławników komisja wyborcza uznawała dwóch spośród ważne zgłoszonych kandydatów, którzy uzyskali kolejno najwięcej głosów. W razie równości głosów rozstrzygał los wyciągnięty przez przewodniczącego. Gdy wszystkie głosy padły tylko na jednego kandydata oraz gdy zgłoszono ważne tylko jednego kandydata, wybór drugiego ławnika przeprowadzała komisja natychmiast w drugim głosowaniu na pozostałych bądź ponownie ważne zgłoszonych kandydatów. Drugie głosowanie odbywało się na tych samych zasadach co pierwsze. Za wybranego komisja uznawała tego kandydata, który uzyskał największą liczbę ważnych głosów³¹.

Wybór trzech ławników

Listę kandydatów na ławników należało zgłosić na piśmie lub ustnie do protokołu i musiała być ona podpisana lub zgłoszona przez co najmniej 1/5 ustawowej liczby radnych. Lista kandydatów mogła zawierać nazwiska najwyżej sześciu kandydatów na ławników. Listę mógł podpisać lub zgłosić również kandydat, o ile był radnym. Zgłaszający bądź podpisujący radny musiał być jednak obecny na zebraniu wyborczym i mógł to uczynić tylko jeden raz³². W przypadku zgłoszenia więcej niż sześciu nazwisk kandydatów, komisja wyborcza je skreślała. Zgłoszenie musiało zawierać imię, nazwisko, wiek i miejsce zamieszkania kandydata.

Każdy z kandydatów musiał oświadczyć, że zgadza się na wystawienie jego kandydatury, posiada prawo wybieralności oraz zapoznał się z treścią kilku artykułów ustawy scaleniowej³³. Mógł to zrobić przez podpisanie deklaracji na piśmie, którą dołączano do zgłoszenia, bądź oświadczenie ustne na zapytanie przewodniczącego komisji wyborczej. Po zgłoszeniu komisja wyborcza badała, czy zgłoszenia są prawidłowe i czy zgłoszeni kandydaci posiadali prawo wybieralności. W przypadku zauważenia braków lub wad powodujących nieważność zgłoszenia, przewodniczący komisji wyborczej zwracał się do zgłaszających, aby usunęli braki lub wady w wyznaczonym terminie. W razie ich nieusunięcia komisja wyborcza stwierdzała nieważność zgłoszenia, co zaznaczano w protokole. Od decyzji komisji wyborczej nie było odwołania. Również zmiana kandydatury po podpisaniu zgłoszenia powodowała jego nieważność. Następnie komisja wyborcza ustalała ważne zgłoszone listy kandydatów, nadawała każdej liście numer, a po ich ogłoszeniu przewodniczący wywieszał je w celu przejrzenia³⁴.

³⁰ Dz.U. RP 1934, nr 108, poz. 960.

³¹ APP, Akta gmin powiatu nowotomyskiego, gmina Lwówek, sygn. 411.

³² S. Podwiński, J. Chylewski, *op. cit.*, s. 41.

³³ Dz.U. RP z 1934 r. nr 108, poz. 960.

³⁴ *Ibidem*.

Kandydować można było tylko z jednej listy. Gdy kandydat był umieszczony na kilku listach, wówczas musiał na zapytanie przewodniczącego komisji wyborczej oświadczyć, z której listy chce kandydować. W przypadku nieobecności kandydata kandydaturę zachowywano na tej liście, do której była załączona deklaracja z datą najpóźniejszą. W razie jednakowych dat na deklaracji skreślano kandydata ze wszystkich list.

Zgłoszenie tylko jednej ważnej listy powodowało, że głosowanie nie odbywało się, a komisja wyborcza uznawała za wybranych na ławników trzech kandydatów umieszczonych na trzech pierwszych miejscach zgłoszonej listy. Jeżeli lista zawierała mniej niż trzech kandydatów, komisja wyborcza uznawała za wybranych na ławników umieszczonych na liście kandydatów, a pozostałe mandaty ławników obsadzano w drodze wyborów uzupełniających.

Ponadto wybory uzupełniające przeprowadzano w razie unieważnienia wyborów poszczególnych członków zarządu gminnego bądź gdy w okresie kadencji ubył członek zarządu gminnego. Wybory uzupełniające wójta, podwójciego i ławników zarządzał starosta powiatowy w ciągu 14 dni³⁵. Przeprowadzano je na tych samych zasadach co wybory główne. Wybór uzupełniający jednego ławnika przeprowadzano tak jak wybory dwóch ławników, lecz 1/4 ustawowej liczby radnych mogła zgłosić tylko jednego kandydata³⁶. Wybranim ławnikiem uznawano tego spośród ważnie zgłoszonych kandydatów, który uzyskał największą liczbę ważnych głosów. W razie równości głosów rozstrzygał los wyciągnięty przez przewodniczącego komisji wyborczej. Każdy z wyborców mógł głosować tylko na jedną z ważnie zgłoszonych list kandydatów, wpisując na karcie do głosowania tylko numer listy. Nieważne były karty do głosowania zawierające poza numerem listy inne dopiski, jednak znaki pisarskie nie powodowały unieważnienia karty. Także karty wyraźnie nieczytelne lub niewskazujące wyraźnie na jedną z ważnie zgłoszonych list, karty włożone do kopert urzędowo nieostemplowanych, koloru innego niż biały, niewypełnione — były nieważne. Z kilku znalezionych w kopercie prawidłowo wypełnionych i o jednakowej treści kart do głosowania komisja wyborcza uznawała za ważną tylko jedną kartę. Jeżeli znaleziono w kopercie karty do głosowania o różnej treści, komisja wyborcza uznawała je za nieważne.

Po ustaleniu, ile ważnie oddanych głosów otrzymała każda z list kandydatów, komisja wyborcza dokonywała podziału mandatów pomiędzy listy³⁷. Mandaty ławników rozdzielano pomiędzy zgłoszone listy kandydatów w stosunku do liczby głosów ważnie oddanych na daną listę. Łączną sumę głosów ważnie oddanych na wszystkie ważnie zgłoszone listy kandydatów dzielono przez liczbę ławników mających być wybranymi. Powstały przy dzieleniu ułamek zaokrąglano w górę do pełnej jedynek. Otrzymany w ten sposób iloraz był dzielnikiem wyborczym.

³⁵ APP, Akta gmin powiatu nowotomyskiego, gmina Lwówek, sygn. 411.

³⁶ S. Podwiński, J. Chylewski, *op. cit.*, s. 44.

³⁷ *Ibidem*, s. 43.

Każda z list otrzymywała tyle mandatów, ile razy dzielnik wyborczy mieścił się w liczbie głosów ważnie oddanych na daną listę bez uwzględnienia ułamków. Jeżeli po tym podziale pozostały jeszcze wolne mandaty, dzielono liczbę ważnych głosów każdej listy przez liczbę mandatów już jej przyznanych powiększoną o jeden. Lista kandydatów, która wykazała najwyższy iloraz wraz z ułamkiem przyznania, miała kolejny mandat. W ten sposób postępowano dalej w miarę potrzeby. W przypadku gdy kilka list miało jednakowe prawo do tego samego mandatu, rozstrzygał głos wyciągnięty przez przewodniczącego komisji wyborczej. Mandaty uzyskane przez poszczególne listy przypadały kandydatom danej listy w kolejności zajmowanego miejsca na liście³⁸.

5. Wyniki wyborów i protesty wyborcze

Po ustaleniu wyniku wyborów przewodniczący komisji wyborczej ogłaszał go zebranim wyborcom. Komisja wyborcza musiała sporządzić protokół wyborczy, który zawierał: datę, czas trwania i miejsce wyborów, skład komisji wyborczej, liczbę uprawnionych, liczbę obecnych i liczbę głosujących wyborców, ważnie zgłoszonych kandydatów (listy kandydatów), liczby ważnie oddanych głosów na poszczególnych kandydatów oraz na poszczególne listy kandydatów, a także imię, nazwisko, wiek i miejsce zamieszkania wybranych. Protokół wyborczy był sporządzany oddzielnie przy wyborach wójta, oddzielnie przy wyborach podwójciego i oddzielnie przy wyborach ławników³⁹. Protokół taki podpisywał przewodniczący i członkowie komisji wyborczej. Do protokołu wyborczego dołączano zgłoszenia kandydatów albo listy kandydatów, wykaz radnych, karty do głosowania (ważne i unieważnione) oraz karty obliczenia⁴⁰. Odpis protokołu wyborczego przewodniczący wysyłał staroście powiatowemu.

Wybory były nieważne, jeżeli stwierdzono, że w trakcie wyborów dopuszczono się przekupstw, fałszu lub podstępu, a popełnione przestępstwa miały wpływ na wynik wyborów, lub jeżeli wybory zostały przeprowadzone niezgodnie z przepisami, a uchybienia te miały wpływ na wynik wyborów.

W ciągu siedmiu dni po ogłoszeniu wyników wyborów wyborcy, którzy byli uprawnieni do zgłoszenia kandydatów albo listy kandydatów, mogli wnieść na piśmie uzasadniony protest przeciwko wyborom z żądaniem unieważnienia poszczególnych wyborów w całości albo wyboru poszczególnych osób⁴¹. Protesty składało się u przewodniczącego komisji wyborczej, który w terminie trzydniowym przesyłał je wraz z wyjaśnieniami komisji wyborczej staroście powiatowe-

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ APP, Akta gmin powiatu nowotomyskiego, gmina Lwówek, sygn. 411.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

mu. O nieważności wyborów w całości lub w części z urzędu lub na skutek protestu wyborczego orzekał starosta powiatowy. W razie unieważnienia wyborów starosta powiatowy w ciągu 14 dni zarządzał nowe wybory. W przypadku unieważnienia wyboru poszczególnych członków zarządu gminnego starosta powiatowy zarządzał wybory uzupełniające. Gdy nie wniesiono żadnego protestu przeciwko wyborom w przepisany terminie, przewodniczący komisji wyborczej przekazywał wszystkie akta wyborcze wójtowi. Koszty związane z wyborami pokrywał na rachunek gminy powiatowy związek samorządowy. Gmina jednak zobowiązana była dostarczyć komisjom wyborczym lokale wraz z potrzebnym wyposażeniem. Wybór niezawodowych wójtów i podwójcich zatwierdzał starosta⁴², a wójtów zawodowych — właściwy wojewoda. Jednocześnie osoby zatwierdzające wzywały wybranych, aby stawili się w danym dniu w celu złożenia przysięgi państwowej⁴³.

Każdy, kto zgodził się na kandydowanie do zarządu gminnego na nieodpłatne stanowisko z wyboru, zobowiązany był przyjąć mandat w razie wybrania go i sprawować go do upływu kadencji bądź do czasu zamieszkiwania na terenie gminy lub posiadania prawa wybieralności⁴⁴. Do złożenia mandatu przed upływem kadencji był uprawniony z mocy ustawy każdy, kto przyjął mandat w innym organie ustrojowym tego związku samorządowego lub w innym związku samorządowym. Jednak wydział powiatowy mógł zezwolić na złożenie mandatu przed upływem kadencji osobom, które z powodu pogorszenia się stanu zdrowia lub złego położenia geograficznego nie mogły wykonywać swoich obowiązków. Również osoby stale zatrudnione poza obszarem związku samorządowego lub mające zajęcie połączone z częstym i dłuższym pobytem poza terenem gminy oraz osoby, które podały inne ważne powody, mogły starać się o zwolnienie ich z tego stanowiska przez wydział powiatowy. Badał on dokładnie powody, dla których mógłby daną osobę zwolnić z pełnienia jej funkcji przed upływem kadencji. W razie złego stanu zdrowia członka zarządu nie wystarczyło samo stwierdzenie tego faktu, ale należało dostarczyć odpowiednie zaświadczenia lekarskie, które ten zły stan zdrowia potwierdzały⁴⁵.

6. Wnioski

Analiza zgromadzonego materiału pozwala wysunąć wniosek, że w praktyce wybór zarządu gminy pokrywał się z przepisami prawnymi. Pierwsze wybory zarządów gminnych na obszarze Wielkopolski pod rządami nowych regulacji prawnych odbyły się w 1935 r.

⁴² APP O/ Gniezno, Akta gmin powiatu wągrowieckiego, gmina Skoki, sygn. 27.

⁴³ APP O/ Konin, Akta gmin powiatu tureckiego, gmina Tuliszków, sygn. 241, s. 2.

⁴⁴ Dz.U. RP z 1934 r. nr 108, poz. 960.

⁴⁵ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

Czynności związane z wyborem zarządu były bardzo ważne i poświęcano im wiele miejsca. Starostowie powiatowi sprawowali ogólny nadzór nad przeprowadzeniem wyborów. Mogli oni dokonywać inspekcji czynności wszystkich komisji wyborczych oraz organów gminy w sprawach wyborczych, badać tok prac na miejscu lub zażądać nadesłania sobie odnośnych akt.

Die Wahl des Landgemeindevorstandes in Großpolen nach Verabschiedung des Vereinheitlichungsgesetzes im Jahre 1933

Zusammenfassung

Die Wahlen des Gemeindevorstandes, d. h. des Gemeindevorsteher, seines Stellvertreters und der Schöffen waren in der Verordnung des Innenministers vom 6. Dezember 1934 über die Wahlordnung des Gemeindevorstandes in den Woiwodschaften von: Krakau, Lemberg, Pommern, Posen, Stanisławów und Tarnopol geregelt. Die ersten Wahlen der Gemeindevorstände auf dem Gebiet von Großpolen unter der Wirkung dieser Verordnung und des Vereinheitlichungsgesetzes fanden im Jahre 1935 statt.

Die Wahlen der Mitglieder des Gemeindevorstandes waren durch den Kreisrat angeordnet, dem es oblag, die Durchführung der Wahlen allgemein zu überwachen. Die Mitglieder des Gemeindevorstandes (der Gemeindevorsteher, sein Stellvertreter und die Schöffen) waren durch die Gemeindeabgeordneten während einer speziell zu diesem Zweck einberufenen Wahlversammlung gewählt. Zuerst wählten die Gemeindeabgeordneten den Gemeindevorsteher, dann seinen Stellvertreter und die Schöffen. Die Wahlen der Mitglieder des Gemeindevorstandes waren geheim und erfolgten unter Anwendung von Abstimmungskarten.

